

Magdalena Bułał

Nazwiska z przyrostkami zawierającymi podstawowy element *-k-* w dziewiętnastowiecznych księgach parafialnych rzymskokatolickiej parafii św. Małgorzaty w Nowym Sączu

Materiał do artykułu został zebrany z indeksu do *libri natorum*. Obejmuje on okres od 1840 do 1870 roku. Księgi oraz indeksy znajdują się w archiwum Bazyliki św. Małgorzaty w Nowym Sączu¹. Tu postaram się przedstawić tylko niewielką grupę nazwisk zawierających komponent *-k-*. Zebrane nazwiska zostały podzielone zgodnie z klasyfikacją J. Bubaka², który zaproponował podział strukturalno-znaczeniowy. Został on nieco zmodyfikowany poprzez wyróżnienie w grupie nazwisk pochodzących od nazw własnych kilku podgrup oraz grupę derywatów od nazwisk obcych, mają bowiem one liczną reprezentację w zebranych materiale.

Dotychczasowe badania dowodzą, że nazwiska z komponentem *-k-*, a więc *-skill-cki*, *-ek*, *-ka*, *-ko*, *-ik//yk//czyk*, *-ak//-'ak* należą do najliczniejszych w zasobie nazwisk polskich, zwłaszcza ludowych³. Potwierdza to również analizowany przeze mnie materiał. Zawiera on 1074 nazwiska, wśród których jest 631 rodzimych nazwisk derywowanych, z tego aż 464, czyli 74% nazwisk, to nazwiska z przyrostkami *-ski*, *-ek*, *-ak*, *-ko*, *-ka*, *-uk*. Przyrostki te występują w funkcjach patronimicznej, hipokorystycznej, augmentatywnej i odmiejscowej. Produktywność poszczególnych formantów jest jednak nierówna. Najliczniej występuje przyrostek *-skill-cki*, następnie *-ek*, *-ik//yk//czyk*, *-ak//-'ak*, *-ko*, *-ka*, *-uk*.

¹ Artykuł jest oparty na pracy magisterskiej M. Stanaszek, „Nazwiska mieszkańców Nowego Sącza z parafii św. Małgorzaty w XIX w.”, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. J. Kobylińskiej, obronionej w Instytucie Filologii Polskiej WSP, Kraków 1995.

² J. Bubak, *Nazwiska ludności dawnego starostwa nowotarskiego*, cz. 1–2, „Prace Onomastyczne”, KJPAN, nr 14. 15, Wrocław 1970–1979.

³ H. Borek, U. Szumska, *Nazwiska mieszkańców Bytomia od końca XVI w. do roku 1740*, Warszawa 1979, s. 61, a także J. Lipowski, *Nazwiska o formantach z komponentem -k w rzymskokatolickiej parafii jabłonowskiej u schyłku XVII w.*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” XXIV, Wrocław 1998, s. 6.

1. Formant *-ski* (*//-cki // -dzki*) występuje w 319 przykładach. Ponad połowa (185) jest pochodzenia odmiejscowego;

1.1. odmiejscowe, np.: *Babiński* (:n.m. Babin), *Bagnicki* (:n.m. Bagnica), *Chelmecki* (:n.m. Chelmiec), *Cisowski* (:n.m. Cisów), *Darowski* (:n.m. Darów), *Dębicki* (:n.m. Dębica), *Fatyński* (:n.m. Fatyn), *Głębocki* (:n.m. Głębockie), *Gostkowski* (:n.m. Gostkowice), *Jabłoński* (:n.m. Jabłonna), *Jarzębiński* (:n.m. Jarzębie), *Komornicki* (:n.m. Komorniki), *Konarski* (:n.m. Konary), *Limanowski* (:n.m. Limanowa), *Łazicki* (:n.m. Łazy), *Nawojowski* (:n.m. Nawojowa), *Nowosądecki* (:n.m. Nowy Sącz), *Oświęcimski* (:n.m. Oświęcim), *Paszyński* (:n.m. Paszyn), *Plawiński* (:n.m. Plawec), *Rojowski* (:n.m. Rojówka), *Rudzki* (:n.m. Ruda), *Sieradzki* (:n.m. Sieradz), *Stawiński* (:n.m. Stawy), *Teleśnicki* (:n.m. Teleśnica), *Warzycki* (:n.m. Warzyce), *Wielogłowski* (:n.m. Wielogłowy), *Zawadzki* (:n.m. Zawada), *Zubrzyński* (:n.m. Zubrzyk), *Żebracki* (:n.m. Żebraczka).

134 nazwiska są wtórne, urabiane na wzór produktywnych nazwisk odmiejscowych⁴. Występują w nich typowe podstawy imienne:

1.2. odimienne lub od nazwisk, których podstawą były imiona, np. *Adamski*, *Augustyński*, *Banachowski*, *Daczyński* (:im. Daca, Dacz ← Dabiziw⁵), *Domański*, *Filaczyński* (:im. Fil ← Teofil), *Franusiński* (:im. Franuś ← Franciszek), *Irzycki* (:im. Irzyk ← Jerzy), *Jakrzycki* (:im. Jaksza ← Jakub), *Jankowski* (:im. Janek ← Jan), *Kilarski* (:im. Kilar ← Kilian), *Kondracki* (:im. Kondrat), *Krzyżanowski* (:im. Krzyżan), *Ludwiński* (:im. Ludwin ← Ludwik), *Maciszewski* (:im. Macisz ← Maciej), *Mikulski* (:im. Mikoła ← Mikołaj), *Pietrusiński* (:im. Pietrus ← Piotr), *Romański* (:im. Roman), *Stefański* (:im. Stefan), *Tymiński* (:im. Tymoteusz), *Walentowski* (:im. Walenty), *Witawski* (:im. Witawa ← Witold), *Włodyński* (:im. Włodek ← Włodzimierz).

1.3. odapelatywne, np.: *Bachulski* (:ap. bachur ‘berbec’), *Buliński* (:ap. buła), *Burdacki* (:ap. burda), *Chodacki* (:ap. chodak) (dla dalszych nazwisk nie podaję motywacji), *Citakowski*, *Czarnecki*, *Czerkiewski*, *Dawczyński*, *Dwornicki*, *Gadomski*, *Gądzicki*, *Gibalski*, *Hajducki*, *Hałaczyński*, *Igielski*, *Kacicki*, *Karpiński*, *Komendecki*, *Kryłozewski*, *Lewicki*, *Majewski*, *Mleczyński*, *Mordzieński*, *Nawrocki*, *Nowacki*, *Nowakowski*, *Orlański*, *Orzechowski*, *Ostański*, *Pierzchański*, *Płochocki*, *Przybytniowski*, *Przychodcki*, *Skrzyński*, *Skwarczyński*, *Spyrecki*, *Stawiarski*, *Stężowski*, *Wilczyński*, *Wojnecki*, *Wróblewski*, *Wyśmierski*, *Zawilowski*, *Ziembrocki*, *Żegliński*;

1.4. od etnonimów, np.: *Dunikowski* (:et. Dunia, Dania), *Litwiński* (:et. Litwa), *Morawiecki* (:et. Morawy), *Węgrzynowski* (:et. Węgrzyn ← Węgier).

O strukturalnej funkcji przyrostka *-skill-cki*, polegającej na „polepszaniu” nazwiska i oderwaniu go od znaczącej podstawy odapelatywnej, świadczą w oma-

⁴ Por. E. Klisiewicz, „Nazwiska mieszkańców parafii Rudawa k. Krakowa w rozwoju historycznym na podstawie ksiąg metrykalnych z lat 1570–1897”, WSP, Kraków 1977, ss. 418 (maszynopis rozprawy doktorskiej).

⁵ S. Rospond, *Słownik nazwisk śląskich*, cz. I i II, Wrocław 1967 i 1973.

wianym materiale następujące zapisy⁶: *Chabela // Chabelowski, Dziuba // Dziubanowski, Hajduk // Hajducki*. Przyrostek *-ski* występuje często w postaci rozszerzonej o: *-ew-*, *-ow-*, *-ań-*, *-eń-*, *-iń-*, *//-yń-*, np. *Królikowski, Kryłozewski, Mordzieński, Orłański, Buliński, Chałaczynski*. Trudno jednakże dopatrzeć się jakiejś zasady czy reguły w stosowaniu tego przyrostka⁷.

2. Formant *-ek* tworzy w zebranych materiale 29 nazwisk:

2.1. z podstawami odimiennymi, np.: *Bieniek* (:im. Benedykt), *Borek* (:im. Borzysław), *Filipek, Gawełek, Klimek* (:im. Klemens), *Kuncek* (:im. Kunca ← Konrad), *Lorek* (:im. Lorenc), *Lubaszek* (:im. Lubomir), *Marcinek, Miczałek* (:im. Miczoła ← Mikołaj), *Mirek* (:im. Mirosław), *Stanek* (:im. Stanisław), *Tarasek* (:im. Taras), *Więcek* (:im. Więcesław), *Zelek* (:im. Żeliszaw);

2.2. z podstawami odapelatywnymi lub od nazwisk, których podstawą były apelatywa, np.: *Bochenek*⁸, *Buczek*⁹, *Chwistek, Dąbek*¹⁰, *Dudek, Furmanek, Gnutek* (:ap. *gmut* 'gnat'), *Kądziołek, Kociołek, Mączek, Najadek*¹¹ (:czas. *najeść się*), *Ogorzałek, Pieniżek, Pisek* (:czas. *pisać*), *Ryczek*¹², *Szczurek, Ślipek*¹³, *Tobolek, Warniczek* (:ap. *warnik* 'kocioł piwny'), *Żurek*;

2.3. z podstawami od etnonimów, np.: *Mazurek, Prusek, Rusek, Turczynek*;

2.4. z podstawami obcego pochodzenia, np.: *Hostinek* (:słowac. *host* 'gość'), *Kantorek* (:łac. *cantor* 'śpiewak').

Formant *-ek*, jak widzimy, tworzy formy patronimiczne i hipokorystyczne.

3. Formant *-ik//-yk//-czyk* należy traktować łącznie ze względów formalno-genetycznych oraz z uwagi na ich identyczną funkcję – patronimiczną. Formant *-yk* jest wariantem pozycyjnym formantu *-ik*, natomiast *-czyk* rozwinął się wtórnie z *-ik//-yk* drogą absorpcji morfologicznej, a także z pierwotnych form zdrobniałych na *-ek, -ka*¹⁴. Formant ten wystąpił w nazwiskach:

3.1. o podstawach odimienych, np.: *Gawlik, Kubasik, Sławik, Włodzik, Błaszczyk, Adamczyk, Sobczyk*;

⁶ E. Klisiewicz, dz. cyt.

⁷ 7 Por. H. Borek, U. Szumska, dz. cyt., s. 61; E. Klisiewicz, dz. cyt., s. 421.

⁸ Problem klasyfikacji antroponimów polskich jest ciągle jeszcze nie rozwiązany do końca. W przypadku nazwisk typu *Buczek, Dąbek* można mieć wątpliwości, czy formant *-ek* jest formantem słowotwórczym, czy nazwiskotwórczym. Jeżeli nazwisko podstawowe typu *Bochen, Buk, Dąb* istnieje na danym terenie bądź zostało poświadczone w pracach onomastycznych, nazwiska typu *Bochenek, Buczek, Dąbek* uznaję za pochodne od nich, a formant *-ek* za pełniący tu funkcję patronimiczną.

⁹ Jw.

¹⁰ Jw.

¹¹ Badając nazwiska: *Najadek, Ryczek, Ślipek*, skłonna jestem uznać je za derywowane od czasowników: *najeść (się), ryczeć, ślipieć*.

¹² Jw.

¹³ Jw.

¹⁴ Por. H. Borek, U. Szumska, dz. cyt., s. 62.

3.2. o podstawach odapelatywnych, np.: *Babik, Dudzik, Królik, Południk, Arendarczyk, Blacharczyk, Goncarczyk, Młynarczyk, Piekarczyk, Szafarczyk, Tokarczyk, Jajczyk, Kuleczyk, Zaczyk*;

3.3. o podstawach od imion obcych, np. *Brunik* (:Bruno).

4. Formant *-ak//-'ak//-czak*, mimo iż jest uważany za typowy dla Polski północnej¹⁵, na badanym terenie tworzy aż 28% nazwisk. Świadczy to, że jest on często spotykany również w innych regionach, w Wielkopolsce, na Śląsku i w Polsce południowej¹⁶. Pełni on funkcję patronimiczną i augmentatywną. Wystąpiły tu nazwiska:

4.1. o podstawach odimiennych: *Barnak* (:im. Bernard), *Błaściak* (:im. Błażej), *Gawlak, Klimczak* (:im. Klimek), *Pietrusiak, Bereszczak* (:im. Beresz ← Bernard), *Jaroszczak* (:im. Jarosz ← Jarosław);

4.2. o podstawach odapelatywnych: *Bielak*¹⁷, *Dziadziak, Gantak* (:ap. *gont*), *Koroniak, Lesak* (:ap. *las*), *Leśniak*¹⁸, *Myrlak* (:ap. *myrle* 'mszyce'), *Rendziak* (:ap. *rędzina*), *Solak, Śmierczak, Teleszczak* (:czas. *telescyc* 'taszczyć'), *Żywiak, Halczak* (:ap. *hala*), *Pasterczak*;

4.3. o podstawach odmiejscowych: *Liptak* (:n.m. Liptów), *Moszczak* (:n.m. Moszczenica);

4.4. o podstawach będących etnonimami: *Moskalak*.

5. Formant *-ko* jest formantem rzadkim. Występuje w ośmiu przykładach (0,7%):

5.1. o podstawach odimiennych, np.: *Leszko, Waśko* (:im. Wach ← Wawrzyniec);

5.2. o podstawie odmiejscowej: *Piekielko* (: Piekło);

5.3. o podstawach odapelatywnych: *Bebko* (:ap. *bebok* 'straszydło'), *Legutko, Mączko, Sitko*;

5.4. w nazwiskach obcego pochodzenia: *Holko* (: przymiot. czes. i słowac. *holý* 'goły')

Współczesne badania dowodzą, że nazwiska zakończone na *-ko* przyjęły się pod wpływem antroponimii wschodniosłowiańskiej¹⁹.

6. Formant *-ka* jest tak samo nielicznie reprezentowany jak formant *-ko* (0,7%). Najwięcej nazwisk z tym formantem zawiera podstawę:

6.1. odapelatywną: *Czapka, Górka, Łapka*;

6.2. Jedno nazwisko jest pochodzenia obcego: *Bobulka* (:ap. słowac. *bobula* 'jagoda').

7. Formant *-uk* występuje w dwu nazwiskach:

7.1. o podstawie odimiennej: *Jurczuk*;

¹⁵ Por. E. Klisiewicz, dz. cyt., s. 426.

¹⁶ J. Bubak, dz. cyt., cz. II, s. 165.

¹⁷ W analizowanym materiale istnieją nazwiska Biel, Leśny, toteż nazwiska Bielak, Leśniak uznałam za pochodne od nich

¹⁸ Jw.

¹⁹ E. Jakus-Borkowa, *Nazewnictwo polskie*, Opole 1987, s. 61.

7.2. w nazwisku obcym: *Kozłuk*²⁰.

Analiza powyższa wykazała, że w XIX wieku formanty antropimiczne z komponentem *-k-* były niezwykle produktywne i tworzyły większość nazwisk sekundarnych używanych w tym okresie na terenie parafii św. Małgorzaty w Nowym Sączu. Najczęściej występujące formanty *-skill/-cki* mają funkcję wyraźnie odmiejscową, a przy nazwiskach odapelatywnych również funkcję patronimiczną. Wtórnie służyły do „polepszania” nazwisk. Produktywny formant nazwiskotwórczy *-ek*, który tworzy 4,6% wszystkich nazwisk derywowanych, oraz rzadszy *-ko* (0,7%) dowodzą wpływów Podhala²¹ i mają funkcję patronimiczną. Pozostałe formanty z elementem *-k-*, a więc *-ik/-yk (-czyk)*, *-ak*, *-'ak* (4%) mają funkcję hipokorystyczną lub patronimiczną, a także augmentatywną. Najmniej liczny, bo występujący zaledwie w dwu nazwiskach, jest formant *-uk* (2%).

Sumames with the formative including the *-k-* component in the nineteenth-century parish books of St. Margaret's Roman-catholic church in Nowy Sącz

Abstract

The article presents the analysis of a small group of sumames with the formative including the *-k* component. The outcome of the analysis is the conclusion that the formative is highly productive in its formation of the majority of secondary surnames on the territory of Nowy Sącz in the 19th century. The most frequent formatives are *-ski/-cki* with a clear outer and patronymic functions. The second position is occupied by the formative *-ek*, next *-ko* having also patronymic functions. The remaining formatives, that is *-ik/-yk (-czyk)*, *-ak*, as well as the least frequent formative *-uk* perform the hypocoristic, patronymic and augmentative functions.

²⁰ Nazwiska zakończone na *-uk* (lub sam sufiks) są pochodzenia białoruskiego lub ukraińskiego.

²¹ Analiza nazwisk dawnego starostwa nowotarskiego na Podhalu, dokonana przez J. Bubaka, dowodzi, że tworzy się tam aż 22,8% nazwisk z przyr. *-ak* i *-ko*.

